GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

I. Uluslararası
AHMED ZİYAÜDDİN GÜMÜŞHANEVÎ
Sempozyumu

03-05 Ekim 2013 - GÜMÜŞHANE

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler
Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN
Doç. Dr. Ali KUZUDİŞLİ
Yrd. Doç. Dr. Adem ÇATAK

Gümüşhane Üniversitesi Yayınları

Şeriat-Tarikat-Hakikat-Marifet Dörtlüsünde Şeriatın Yeri ve Önemi

Hasan ELLEK*

Özet

İmtihan maksadıyla bu dünyaya gönderilen insanın hedefi, kendisini yaratan Rabbinin rızasını elde etmektir. İnsanın Rabbinin rızasını kazanması, insan-ı kâmil ufkunu yakalamak için gayret göstermesine bağlıdır. Ancak insan bunun için mücadele ederken sağlam temellere basmadığından, vasıtaları maksat yerine koyduğundan veya başka sebeplerle takılıp yollarda kalabilmektedir. İşte insanın hedefine kolay ve sağlıklı bir şekilde ulaşabilmesi için kendisine iyi bir yol haritası belirlemesi gerekir. Bu haritanın belirlenmesinde ise şeriat-tarikat-hakikat-marifet kavramlarının önemli yeri bulunmaktadır.

Bu makalede, bu kavramların açılımı, bu kavramlar arasındaki ilişki ve bilhassa şeriat kavramının diğerlerinin temelini ve esasını oluşturduğu üzerinde durulmaktadır.

A. Şeriat Kavramı

Şeriat kelimesi sözcük olarak "insanların ve hayvanların su içtiği, açıkta olup kesilmeyen akarsu ve bu suya giden yollar" manasına gelmektedir.[1] Zamanla "açık ve doğru kurallar, yerleşik davranış biçimi (âdet), bir semavî dine dayanan hükümler bütünü" anlamlarında kullanılmıştır.

Şeriat kelimesi kapsam bakımından biri geniş, diğeri dar olmak üzere iki anlamı belirtmek için kullanılmaktadır. Geniş anlamda şeriatla Allah tarafından insanlar için din olarak öngörülen hükümler bütünü kastedilmektedir. Öngörülen hükümlerin aslî/itikadî ya da fer'î/amelî nitelikte olması arasında şeriatın kapsamına girmesi bakımından bir fark bulunmamaktadır. Belirtilen kavramsal içeriğiyle şeriat, "din" karşılığıdır; şeriat ve din kelimeleri aynı hükümler bütününü göstermektedir. Adlandırmada ortaya çıkan farklılık kavramın niteliğine ilişkin olmayıp itibarîdir. İlahî irade tarafından öngörülen hükümler bütününe konulmuş olmaları yönüyle şer'/şeriat ve kendilerine uyulması yönüyle din/millet denilmektedir. Şeriat kelimesi diğer kanunlar için de kullanılabilir. "Musa'nın şeriatı" ve "Zerdüşt şeriatı" gibi.

Dar anlamında kullanıldığında şeriat tabiriyle yalnız değişime konu olabilen hükümler, yani her peygambere ve onun tebliğ dönemine göre farklılaşabilen hükümlerin yanı sıra Kur'an ve Sünnet'teki neshe açık hükümlerle içtihadî hükümler de kastedilmektedir. Dar anlamıyla şeriat "amelî hükümler bütünü" diye tanımlanabilir.[2] Şeriat, "din gerçeğinin herkes tarafından anlaşılan, yaşanan, umumun mükellef bulunduğu esaslar bütünü"[3] şeklinde de tanımlanmaktadır.

Kelimenin terim anlamı Mekke'de inen şu ayette görülür: "Sonra seni bu işte apaçık bir şeriat sahibi kıldık. Sen ona uy. Hakkı bilmeyenlerin heva ve heveslerine uyma."[4] Yine Mek-

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi

1 İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab,* I-XVIII, Dâru Sader, Beyrut ty., c. 8 s. 59-60; Türcan, Talip, "Şeriat", *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 571.

2 Türcan, c. 38, s. 572-573.

3 Gülen, M. Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri,* I-IV, Nil Yayınları, İstanbul 2010, c.4, s. 69.

4 Câsiye, 45/18.

ke'de inen şu ayette İslam'ın önceki şeriatların devamı olduğu belirtilir. "Allah (c.c) dini doğru tutmanız ve onda ayrılığa düşmemeniz hususunda Nuh'a (s.a) tavsiye ettiği, sana vahiy ettiğimiz, İbrahim'e (s.a), Musa'ya (s.a) ve İsa'ya (s.a) tavsiyede bulunduğumuz dinle ilgili hususları size şeriat olarak koydu."[5] Diğer bir ayette de inançtan yoksun olanlara hitaben; "Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği hususlarda kendileri için dinden şeriat koyan ortakları mı var?"[6] buyurulmuştur.

Şeriat hükümleri, müçtehitler tarafından temelde Kitap, Sünnet, İcmâ ve Kıyastan başka fer'î deliller adı verilen istihsan, maslahat, örf, önceki şeriatlar, sahabe kavli, istıshab gibi delillere dayanılarak bir sistem halinde açıklanmıştır. Bir hükmün İslam'a ait bir özellik taşıması, bu kaynaklardan birisine dayanmasına bağlıdır.

İslam'ın amele yönelik esaslarını kapsayan şeriat hükümleri, klâsik fıkıh kaynaklarında üç ana bölüm içinde incelenmiştir: İbadetler, muameleler ve ceza hukuku.

İbadetler kapsamına genel anlamda Allah'ın hoşnut ve razı olduğu her çeşit amel girer. Özel anlamda ise, ayet ve hadislerde özel şekil ve şartları belirlenen ibadetler kastedilir. Namaz, oruç, hac, zekât ve kurban ibadete örnek verilebilir. İbadetler Müslüman'ın ruh ve mana zenginliği kazanarak olgunlaşmasını sağlar. Mesela, namaz mü'minin miracı, gönüllerin sevinci, rükû ve secdeleriyle kulluğun görüntüsüdür. Oruç, bedeni ve ruhu açlıkta eğitme, nefsi sabra alıştırma, yoksulun halini anlama, yasaklara uyma melekesi kazanma eğitimidir.

Muameleler bölümünde insanlar arasında medenî, ticarî, ekonomik ve sosyal bütün ilişkileri, insanların devletle ve devletlerin de birbirleriyle münasebetleri yer alır. İslam, doğumdan ölüme kadar evlenme, boşanma, nafaka, velâyet, vekâlet, vesayet, miras, nafaka, alış-veriş gibi toplum hayatının gereği olan tüm medenî muamelelere ait hükümler getirmiştir.

Ceza hukuku bölümü ise, İslam'ın emir ve yasaklarına uymayan ve toplum düzenini bozmaya çalışanlara karşı bedenî ve malî caydırıcı bir takım ceza hükümlerini içerir. Kısas, recm, celde, kazf, hapis, diyet gibi cezalar bunlar arasında sayılabilir.

Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Şâfiî (ö. 204/819), Mâlik b. Enes (ö.179/795) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in temsil ettiği fıkıh ekolleri şeriat hükümlerini bir bütünlük içinde sistemleştirmişlerdir. Ana prensipler ortak olmakla birlikte ayrıntılarda farklı yaklaşım, tefsir ve teviller İslam hukukuna esneklik kazandırmıştır. Böylece çeşitli ülke, yöre ve kültür yapısı içinde yaşayan mü'minler, bu esnekliklerden yararlanarak tercih ettikleri yönde İslam'ı yaşama ve uygulama imkânı bulmuşlardır. Ayrıntıdaki bu yorum zenginliği İslam'ın her asra intibakında da önemli rol oynamıştır.[7]

B. Tarikat Kavramı

Sözlükte "gidilen yol, izlenen usul, hal ve metot" manalarına gelen tarikat, terim olarak "menzilleri aşarak ve makamlarda ilerleyerek Allah'a (c.c) yaklaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve durum"[8] veya "bir kısım özel yol ve sistemlerle şeriatın kalb ve ruh derinliklerini duyup zevk etme yöntemi"[9] demektir.

İnsanı Allah (c.c)'a ulaştıran yollar, belli bir sayı ile sınırlandırılamayacak kadar çoktur. Bu hususu dile getirmek üzere, bu yolların "yaratıkların sayısınca", "yaratıkların nefesleri sayısınca", yıldızların sayısınca" vs. olduğu ifade edilmiştir. Hak Teâla'nın kullarını Zât-ı Ehadiyyetine

5 Şûrâ, 42/13.

6 Şûrâ, 42/21.

7 Döndüren, Hamdi, "Şeriat", *Şamil Ansiklopedisi.*

8 Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf (ö. 816/1414), *Kitabu't-Ta'rifât,* Thk.: Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, 2. b., Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1428/2007, s. 215.

9 Gülen, ay.

erdirmek için, zahirî ve bâtınî olmak üzere mahlûkatın nefesleri adedince sebep halk etmiştir. Tarikat ve tasavvuf erbabının benimsediği bir geleneğe uygun olarak insanları Allah'a (c.c) ulaştıran bu sayısız yollar, üç kısımda mütalaa edilmektedir: Ahyâr, ebrâr ve şuttâr yolu.

1. Ahyâr yolu:

Avama mahsus olan bu yol, şeriat basamağını temsil eder. Bunun esası, dinin zâhirî kurallarına uyarak, Allah (c.c)'ın emirlerini yerine getirip, yasaklarından kaçınmak suretiyle Hakk'a vasıl olmaya çalışmaktır. Zühd ve ibadet yolu denen bu yol, zâhirî manada dinî yaşantı içinde olan herkesi alır. Ancak sadece bu yolla yetinerek, tasavvufî anlamda kalb safiyetini elde edip Hakk'a vasıl olmak çok zordur. Ne var ki, yaratılış itibariyle yüce hakikatleri idrak kabiliyeti zayıf kimseler için en emin ve salim yol da budur. Bu yolla ulaşılan tevhit anlayışına "kusûdî tevhit" (kişinin iradesini Allah'ın (c.c) iradesine teslim etmesi hali) denir. Bu yola mensup kimselerin ilâhî hakikatleri kavraması "ilme'l-yakîn" derecesindedir. Bu yolda, ibadetlerin dışında riyazet ve mücahede kurallarına başvurulmaz.

2. Ebrâr yolu:

Seçkin (havâss) insanlara mahsus olan bu yol, mutlaka yapılması icap eden dinî vazifelere ilâveten, riyazet, mücahede, murakabe, evrâd, ezkâr, halvet ve uzlet gibi unsurlara başvurmak suretiyle Hakk'a vasıl olma esasına dayanır. "Riyazet ve mücahede yolu" denilen bu yolda, şuurlu bir şekilde nefsi denetim altına alıp, bedendeki hâkimiyetine son verme; buna karşılık insanın ruh cephesini geliştirerek, onda bilkuvve mevcut olup, aktif halde bulunmayan sır, sırru's-sır, hafî, ve ahfâ adındaki ruhî kabiliyeti harekete geçirerek bedende onları hâkim kılma hedefi gözetilir. Bu yolla ulaşılan tevhit anlayışına "şuhûdî tevhit" (Allah'ın (c.c) sıfatlarının tecellisini müşahededen başka bir şeyle meşgul olmama hali) denir. Bu yolun müntesipleri, ilahî hakikatleri kavramada "ayne'l-yakîn" derecesine ulaşırlar. Zamanla İslam dünyasında doğup gelişen tarikatların büyük çoğunluğunda benimsenmiş olan yol da budur.

3. Şuttâr yolu:

Seçkinlerin de seçkini (havâssu'l-havâss) zatlara mahsus olan bu yol ise, Allah'a (c.c) vasıl olmada en etkili ve en kestirme yoldur. Bunun esası da ilâhî aşk ve cezbedir. Onun için buna kısaca "aşk ve cezbe yolu" da denir. Bu yolun salikleri, riyazet ve mücahede vasıtalarına gerek duymaksızın, ilâhî aşk ateşi ile kalblerini masiva ilgi ve muhabbetlerinden arındırarak, tümüyle Allah'a (c.c) yöneltmek suretiyle vahdet deryasına dalıp, fena fillah ve beka billah mertebelerine ulaşan Hak âşıkları ve dostlarıdır. Burada kişinin Allah (c.c) ile olan muamelesi zâhirden çok bâtında, yani kalbte cereyan eder. Onun için bu yolun ebrar yolunda olduğu gibi fazla bir zâhiri kural ve kaidesi yoktur. Bu bakımdan bu yol, klasik anlamda bir tarikat olmaktan ziyade, ilâhî aşk ve cezbenin insanı kuşatması tarzındaki bir haldir. Bu yolla ulaşılan tevhid derecesine de "vücûdî tevhit" (gerçek varlık olarak Cenâb-ı Hakk'ı kabul edip, onun dışındaki her şeyi mecazî varlık olarak görme hali) adı verilir. Bu ise tevhidin en üst ve mütekâmil derecesidir. Bu yolun saliklerinin ilâhî hakikat ve sırlara aşinalığı ise "hakka'l-yakîn" derecesindedir. Bu yolun metodu, usûl-i aşere (on asıl denilen tövbe, züht, tevekkül, kanaat, uzlet, daimî zikir, mahviyet ve teveccüh, sabır, murakabe ve rıza) makamlarını kademe kademe aşarak, bunları ruhî birer meleke haline getirmek suretiyle, iradî ölüm denilen ölmeden önce ölme halini kazanıp, nefsinden ve varlığından vazgeçmektir.[10]

Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin tarikat anlayışı, fert ve toplumu bütünüyle ele alan ve onların hem dünyevî hem de uhrevî hayatlarını tanzime yönelen aktif bir anlayıştır. O, dinî, kültürel ve hatta ekonomik yönden ideal seviyeye ulaşmış bir İslam toplumu inşa etmek iste-

10 Türer, Osman, "Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin Şeriat, Tarikat ve Tasavvuf Anlayışı", *Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî Sempozyum Bildirileri,* Seha Neşriyat, İstanbul 1992, s. 74-76.

mektedir. Onun için, onun tarikat ve tasavvuf anlayışında pasifliğe, tembelliğe ve miskinliğe asla yer yoktur. Ona göre, tarikat ve tasavvuf erbabı olmak, bir köşeye çekilip tembel ve miskin bir şekilde oturarak dünyadan el-etek çekmeyi gerektirmez. Tam aksine, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker prensibine bağlı olarak, ilâ-yı kelimetullâh için, Cenâb-ı Hakk'ın tespit ettiği ölçülerden sapmadan, din ve dünya için çalışıp çabalamayı gerektirmektedir. Tasavvuf erbabı, nefis ve şeytana karşı gizli cihadını sürdürerek kemal yolunda ilerlerken, gerektiği anda cephede küffara karşı savaşmaktan da asla çekinmeyen insanlardır.[11]

Seyr u Sülûk usullerine göre ise tarikatlar ruhanî ve nefsânî diye sınıflandırılır. Ruhanî usulde ruh evrâd ve ezkârla güçlendirilerek kötülük odağı olan nefis etkisiz duruma getirilmeye, nefsânî usulde ise nefis, birtakım riyazet ve mücahedelerle doğrudan etkisiz kılınmaya çalışılır. Ruhânî usulde insanın göğüs bölgesinde yer aldığı kabul edilen kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ adlı beş latife ile (letâif-i hamse) birlikte ism-i zât (Allah) zikri gerçekleştirildikten sonra iki kaş arasında bulunduğu farz edilen nefsin ve ardından bütün bedenin zikre katılması sağlanır. Nefsânî metodu uygulayan tarikatlarda Allah'ın (c.c) bazı isimleriyle zikre devam edilerek nefis ilk mertebe olan emmârelik vasfından sırasıyla levvâme, mülhime, mutmainne, râzıye, marziyye ve kâmile/zekiyye mertebelerine ulaştırılmaya gayret edilir.[12]

Tarikatların başlangıcını asr-ı saâdete kadar götürülmektedir. Hz. Peygamber'in başta Hulefâ-yi Râşidîn olmak üzere sahâbîlere değişik usullerle zikir telkininde bulunduğuna inanılır. Daha sonra bu usullerin devam ettirilmesiyle tarikatlar meydana gelmiştir. Dolayısıyla bütün tarikatların başı durumunda olan Resûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ortaya koyduğu ilahî yol tarikat-ı Muhammediyye diye adlandırılmıştır. İlk dört halifeye nisbetle Bekriyye (Sıddîkiyye), Ömeriyye (Fârûkiyye), Osmaniyye ve Aleviyye adı verilen tarikatlardan Bekriyye ve Aleviyye'nin silsilesi devam ederek birçok koluyla birlikte günümüze kadar gelmiştir.[13]

Tarikatın gayesi, nefsi terbiye etmek, kalbi tasfiye etmek, ahlakı güzelleştirmek, böylece bedenden nefsin menfi tesirlerini izale ederek, orada ilahi kaynaklı olan ve insanı devamlı hak tarafına yönelten ruhu hâkim kılmaktır. Diğer bir ifadeyle, nefsin arzularına, maddiyat âleminin fani güzelliklerine bağlanmayarak ve işlenen kötü fiillerin kul ile Allah (c.c) arasında meydana getirdiği perdeleri ortadan kaldırarak, aslî safiyetini kazanmış selîm bir kalble kulu Allah (c.c)'a ulaştırmaktır. Zira insanın gerçek kurtuluşunun kalb-i selîme ulaşmakla mümkün olabileceği, "O gün ki ne mal, ne mülk, ne evlat insana fayda eder. O gün insana fayda sağlayan tek şey, Allah'a temiz bir kalble gelmesi olur." ayet-i kerimesiyle beyan buyurulmuştur. Bu husus tasavvufî bir mısrada şöyle dile getirilmiştir:

Sanma ey hâce ki, senden zer u sim isterler,
Yevme lâ yenfe'u'da "kalb-i selim" isterler.[14]

Tarikatlar, Müslüman halkın dinî inanç ve duygularını canlı tutmanın yanı sıra gayri Müslimlerin ihtidasına vesile olmak, işgalci ve sömürgecilere karşı İslam ülkelerinde direniş cepheleri teşkil etmek, ihtiyaç durumunda İslam ordularıyla birlikte seferlere katılmak, fethedilen bölgelere yerleşip İslamiyet'i yaymak gibi fonksiyonlar icra etmiştir. Meselâ Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinde tarikat ehlinin irşat faaliyetlerinin büyük rol oynadığı kabul edilmektedir. Orta Asya'da Hindistan ve bazı Uzakdoğu ülkelerinde, Afrika'da İslâmiyet'in yayılması, İran'da binlerce Mecusi'nin İslamiyet'i seçmesi, Anadolu ve Balkanlar'da gayri Müslim ahalinin ihtidası büyük çapta tarikatlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Tarikatların bu başarısı insanların gönül dünyasına hitap etmesinden kaynaklanmaktadır.[15]

11 Türer, s. 84.
12 Öngören, Reşat, "Tarikat", *DİA*, İstanbul 2011, c. 15, s. 96.
13 Öngören, c. 15, s. 97.
14 Türer, s. 77-78.
15 Öngören, c. 15, s. 104-105.

Günümüze ulaşan tarikatların birçoğu bugünkü adları ve yapılarıyla; kendilerine has evrâd, ezkâr, âdâb, erkân, tekke ve vakıf gibi kurumlarıyla VI/XII. yüzyıl ve sonrasında teşekkül etmiş, zamanla her biri onlarca kola ve şubeye ayrılarak dünyanın pek çok yerine yayılmıştır.[16]

Burada, tarikatlarda şeriatın yeri ve önemini görmek için Türkiye'de en yaygın olan Kadirî ve Nakşibendî tarikatının kurucusu ve esasları üzerinde kısaca duracağız.

1. Kadiriyye Tarikatı

Kadiriyye tarikatının kurucusu, Gavs-ı A'zam Abdulkadir-i Geylanî (kuddise sirruh) (1077/1166) Hazretleridir. Neseb-i âlîleri İmam Hüseyin b. Ali'ye (radıyallahu anhumâ) vasıl olur. İran'nın Gilan kasabasında dünyaya gelmiştir.

Kadı Ebû Said Mahremî'den fıkıh, Ebû Bekr b. el-Muzaffer ile diğer meşhur muhaddislerden hadis, Ebû Zekeriyya et-Tebrîzî'den edebiyat okumuştur. Tahsilini Bağdat'ta tamamladıktan sonra vaaz ve nasihatte bulunmuştur. Daha sonra sahralarda ikamet ederek halvete çekilmiş, riyazet, mücahede-i nefis, züht ve ibadete kendini vermiştir. O sıralarda Şeyh Ahmed Debbas'a bağlanarak tarikata girmiştir.

Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruh) Hazretleri'ne kadar uzanan silsilede kendileri Ebû Said el-Mahzûmî'den, o da Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kureyşî el-Hünkârî'den, o da Abdurrahman et-Temîmî'den, o da Ebû Bekr Şiblî'den, o da Seyyidü'l-Mürşidîn Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruh) Hazretleri'nden intisap ederek feyz almışlardır.

Kadirî tarikatının beş esası vardır:

- Himmeti yüce olmak,
- Haramdan sakınmak,
- Hizmeti güzel yapmak,
- Azimetten ayrılmamak,
- Nimete saygılı olmak.

2. Nakşibendî Tarikatı

Nakşibendî tarikatının kurucusu, Bahaüddin Muhammed b. Muhammed el-Buharî (kuddise sirruh) (1318/1389) Hazretleridir. Buhara civarında (Kasr-ı Ârifan) isimli köyde dünyaya gelmiştir. Henüz üç günlük çocuk iken Kasr-ı Ârifan'a gelen Büyük Mürşid Hoca Muhammed Baba Semmâsî tarafından manevi evlatlığa kabul edilmiştir. Büyüdüğü zaman tasavvufî terbiyesini o sıralarda yanında bulunan Seyyid Emir Külâl'e bırakmıştır.

Bahaüddin Nakşibendî (kuddise sirruh) Hazretleri'nin üzerinde Seyyid Abdulhalik Gucdüvânî (kuddise sirruh) Hazretleri'nin de tesiri büyüktür. O, yedi sene Mevlana Ârif, on iki sene de Halil Ata ile sohbet etmiştir. İki kere hacca gitmiş, ikinci gidişinde Hoca Muhammed Parsa'ya refakat etmiştir. Dönüşünde Nişabur ve Herat'a uğrayıp oradaki bazı büyük şeyhlerle de görüşme imkânı bulmuştur. Bir müddet Merv'de ikamet ettikten sonra Buhara'ya gelip vefatına kadar orada kalmış, Emir Külal'in vasiyeti üzerine ölümünden sonra O'nun halefi olmuştur. Vefatından bir gün önce müritlerine, kendisinden sonra Halifelerinden Muhammed Parsa'ya tabi olmalarını vasiyet etmiştir.

Bahaüddin Nakşibendî (kuddise sirruh) Hazretleri, Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruh) Hazretleri'ne kadar uzanan silsilede, kendileri Seyyid Emir Külâl'den, o da Hoca Muhammed Baba Semmâsî'den, o da Hoca Ali Ramitenî (Azizân)'dan, o da Hoca Mahmud İncir Fağnevî'den, o da Hoca Ârif Rîvigerî'den, o da Abdulhalik Gucdüvânî'den, o da Hoca Yusuf Hemadânî'den, o da Ebû Alî Farmedî'den, o da Şeyh Ebu'l-Kasım'dan, o da Ebû Osman Mağribî'den, o da Ebû

16 Öngören, c. 15, s. 98-99.

Ali Hudbârî'den, o da Seyyidü'l-Mürşidîn Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruh) Hazretleri'nden feyz almışlardır.

Nakşibendî tarikatı sonraları Ahrâriyye, Nâciyye, Kâsâniyye, Muradiyye, Mazhariyye, Melâmiyye-i Nuriyye, Câmiyye, Müceddidiyye ve Halidiyye kollarına ayrılarak genişlemiş ve bütün İslam âlemine yayılmıştır.

Nakşibendî tarikatının esasları aşağıdadır:

- Pürüzsüz Ehl-i Sünnet itikadı,
- Sadık bir tövbe,
- Her türlü hak sahipleri ile helalleşmek,
- Zulmetmemek, zalime yardım ve meyletmemek,
- Hısım akrabanın gönlünü almak,
- Bütün işlerde sünnet-i seniyyenin gerektirdiği edebi devam ettirmek,
- Her hususta dikkatli olmak,
- Kulluk adına yapılan amellerin şeriata uygun olup olmadığını araştırıp, batıl ve hurafe olan şeyleri ibadet namına yapmamak ve daha evvel yapıyorsa derhal terk etmek.
- Şeriatın yasak kabul ettiği şeyleri terk edip, haram olan şeylerin az veya çok olduğunu düşünmeden, azından çoğundan, büyüğünden küçüğünden sakınmak,
- Heva ve heves ile Din-i Celil-i İslamiyye'nin çirkin saydığı her türlü şeylerden ziyade sakınmak.[17]

Bu iki tarikatın esaslarına bakıldığında, "Şeriatın yasak kabul ettiği şeyleri terk edip, haram olan şeylerin az veya çok olduğunu düşünmeden, azından çoğundan, büyüğünden küçüğünden sakınmak" gibi şeriatın belirlediği esas ve prensiplere sıkı sıkıya bağlı yaşamayı kendilerine şart koştukları açık bir şekilde görülmektedir.

C. Hakikat Kavramı

Hakikat kelimesi "gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek" gibi anlamlara gelen hakk kökünden türetilmiştir.[18] Hakikat, "gerçek (sabit) ve var olan şey, doğru inanç, riyadan arınmış amel ve tam olarak maksada uygun düşen söz, ebedî olması dolayısıyla asıl gerçek hayat kabul edilmesi gereken ahiret, bir dilde asıl olarak hangi anlam için konulmuşsa o anlamı ifade etmek üzere kullanılan lafız" şeklinde tanımlanmaktadır.[19] Bunlardan özellikle ilki hakikatin asıl anlamını yansıtmakta olup diğerleri buna dayanan yan anlamlardır.[20]

Tasavvuf terimi olarak hakikat *"zahirin ardındaki örtülü ve gizli mana, dinî hayatın en yüksek seviyede yaşanarak ilâhî sırlara aşina olunması"* demektir.[21]

Hakikat, Hakk'ın rubûbiyetini gönül rızasıyla karşılamak ve oturup kalkıp "Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, peygamber olarak da Hazreti Muhammed'den (aleyhissalâtü vesselâm) razı olduk"[22] ahd u peymânında bulunmaktan ibarettir.

17 Gümüşhanevî, Ahmed Ziyaüddin, *Veliler ve Tarikatlarda Usûl (Câmiu'l-Usûl)*, çev.: Rahmi Serin, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 25-30, 87-88.

18 Cürcânî, *Kitabu't-Ta'rifât,* Thk.: Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, 2. b., Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1428/2007, s. 154.

19 İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb (ö. 502/1108) *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, s. 247-248.

20 Çağrıcı, Mustafa, "Hakikat", *DİA,* İstanbul 1997, c. 15, s. 177.

21 Demirci, Mehmet, "Hakikat", *DİA,* İstanbul 1997, c. 15, s. 178.

22 Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahih,* I-VIII, 2. b., Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, Deâvât, 35; Müslim, Ebu'l-Hüseyn İbnu'l-Haccâc (ö. 261/874), *Sahihu Müslim,* I-V, 2. b., Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, Sıyâm 197; Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889), *Kitabü's-Sünen,* I-IV, 2. b., Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, Edep, 101.

Hakikat, her şeyi ve herkesi yaratanı, yarattıklarını varlığın herhangi bir basamağıyla şereflendireni; hidayet ve dalâleti elinde tutanı; istediğini aziz, istediğini zelil kılanı; dilediğine muvaffakiyet lütfedip dilediğini hizlâna uğratanı; kimilerini hâkimiyetle pâyelendirip kimilerine mahkûmiyet takdir edeni; hayır-şer, iman-küfür, zarar-nef', başarı-hüsran her şeyi o geniş kader ve kaza planıyla ortaya koyanı, "Olmasını dilediği hemen olur, olmamasını dilediği de olmaz."[23] hakikatinin biricik Sahibi'ni görüyor gibi davranmak ve her zaman görülüyor olma mülâhazasıyla oturup kalkmaktır.[24]

Hakikatin bilinmesi ilm-i hakikat, görülmesi ayn-i hakikat, yaşanması da hakk-ı hakikattir. Hakk-ı hakikat ise hakikatte fâni olmaktır.[25]

D. Marifet Kavramı

Sözcük olarak herkesin elinden gelmeyen ustalık, maharet; her yerde ve herkeste görülmeyen hususiyet, hüner ve hususî bir bilme anlamına gelen marifet; hak yolunun yolcularınca, bilmenin bilenle bütünleşip onun tabiatı hâline gelmesi ve bilenin her hâlinin bilinene tercüman olması mertebesidir.[26]

Marifet, düşünce ve himmetle, vicdan ve iç tefahhusla elde edilen hususî bir bilgidir ki, ilimden farklı bir muhtevaya sahiptir. İlim; okuma, öğrenme, araştırma, terkip ve tahlil yoluyla elde edilen bir müktesebat olmasına karşılık marifet; tefekkür, sezi ve iç müşahedeyle ulaşılan ilmin özü demektir. İlmin zıddı cehalet, marifetin ki ise inkârdır.[27]

Sûfîlerin, doğrudan Allah tarafından bahşedilen marifetin nakil ve akıl yoluyla edinilen dinî bilgilerden daha üstün olduğunu söylemeleri bu bilgilerin önemsenmediği şeklinde anlaşılmamalıdır. Bunun farkında olan sûfîler, marifetin nakil ve akıl yoluyla elde edilen bilgileri geçersiz kılmadığını ve onların değerini azaltmadığını ifade etmiş, aksine marifetin sağlıklı ve geçerli olması için Kur'an'a ve hadise aykırı düşmemesini şart koşmuşlardır. Zünnûn el-Mısrî marifet nurunun takva nurunu söndürmemesi, zahirî ilme aykırı düşen bâtınî bir ilimden söz edilmemesi ve ilâhî lütufların Allah'ın mahremiyet perdelerini yırtmaya sebep olmaması gerektiğini söylemiştir. Ebû Saîd el-Harrâz, zâhirî ve şer'î hükümlere aykırı düşen bütün bâtınî bilgileri ilke olarak geçersiz saymıştır. Ebû Süleyman ed-Dârânî marifetin sağlıklı olduğuna Kur'an ve hadisin şahitlik etmesini şart koşmuştur. Cüneyd-i Bağdadî ise sadece Kur'an ve Sünnet çerçevesindeki marifetin geçerli olduğunu vurgulamıştır.[28]

Hak yolcusunun bütün bütün ağyâra kapandığı, tamamıyla nefsanîliğe karşı gerilime geçtiği ve kendini huzurun gel-gitlerine saldığı işte bu nokta, marifet noktasıdır. Bu nokta etrafında dönüp durana "irfan yolcusu", başı bu noktaya ulaşana da "ârif" denir.[29]

Marifet ehlinin kendine göre emareleri de vardır; ârif, Mârûf'tan başkasının teveccüh ve iltifatını beklemez.. O'ndan gayrisiyle halvet olmaz.. göz kapakları ve kalb kapılarını O'ndan başkasına açmaz. Gerçek ârifin, başkasına teveccühü, başkasıyla halvet arzusu ve gözlerinin içine başka hayalin girmesi, onun için en büyük azaptır. Bu ölçüde marifete eremeyen, yârı-ağyârı tefrik edemez; Yâr'la hemdem olmayan da hicrandaki azabı bilemez...[30]

Marifet makamı, bir hayret, bir dehşet ve bir mehabet makamıdır. Tasavvuf erbabının marifetle alâkalı mütalaalarının hemen hepsinde bu anlayışa rastlamak mümkündür. Bunlar-

23 Ebû Davud, Edep, 101.
24 Gülen, c. 4, s. 70-71.
25 Demirci, c. 15, s. 178.
26 Gülen, c. 1, s. 200.
27 Gülen, c. 2, s. 140.
28 Uludağ, Süleyman, "Mârifet", *DİA,* Ankara 2003, c. 28, s. 56.
29 Gülen, c. 1, s. 201.
30 Gülen, c. 1, s. 203.

dan bazıları marifeti, heybet duygusunun feveranıyla mepsuten mütenasip (doğru orantılı) görmüş ve marifetin artması ölçüsünde heybetin de derinleşebileceğine hükmetmişlerdir. Bazıları marifeti, sekine ve itminanın ayakları şeklinde değerlendirmiş; marifet nispetinde de iç sükun ve temkinin artacağını vurgulamışlardır. Bazıları, kalbin "üns billâh"a ermesi ve salikin kurb süreci yaşaması şeklinde yorumlamışlardır. Şiblî'nin yaklaşımı ise daha farklı menfezler aralar mahiyettedir. Ona göre marifet: Ârifin, Allah'tan başka hiçbir şeyle zâtî alâkasının kalmaması, O'nun aşkında şikayete kapalı olması ve yerli yerine oturmuş kulluk mülâhazaları sayesinde, dava ve iddialardan kaçınarak Hak mehabetiyle oturup kalkması, akıbeti hakkında da dolu dolu endişeler duymasından ibarettir.

Hakikî marifet, onu besleyen sağlam kaynaklarla çok iyi irtibatlanmış, peygamberlik ruh ve manasının vesayetine sığınmış beşerî ufuk ötesi hakâikle şöyle veya böyle münasebete geçmiş, böyle birinin faniyât u zâilâtla bizzat alâkadar bulunması ve Rabbinden başkasına tenezzülü söz konusu olamaz. Kur'ân, bu zirveyi "Kulları içinde ancak âlimler, Allah'ı lâzım geldiği tarzda tazim ederler."[31] gibi cami beyanla vurgular ve işte bu önemli marifet-haşyet münasebetini hatırlatır. Hazreti Ârif-i Mutlak da: "Allah hakkında marifeti en fazla olanınız Ben'im. Allah'a en fazla haşyet duyanınız da Ben'im."[32] sözleriyle bu zirveye daha farklı derinlik menfezleri açar.

Kalbi bu ölçüde Rabbiyle irtibatlı gerçek ârifin "libas-ı takvâ"sıyla alâkalı daha dünya kadar cevher-i hikmet meşcereliği ve akl-ı meâdın güzergâhı sayılan tasavvufî eserlerin hakikat meşhergâhı olan sahifelerinde serdedilmiştir ki, işte onlardan birkaçı:

- Hak marifetine eren birinin nazarında dünya, dünya cihetiyle daralır, büzüşür bir fincana döner.
- İlâhî marifette derinleşen ruhların her zaman nâmütenâhî genişlemeleri söz konusudur.
- Gönül dünyasının ballar balı sayılan Hak marifetini tadanlar, servetlerini yele verir, Hak kurbetine koşarlar.
- Gönülde marifet peteğinin zenginliği, aşk u şevk ve muhabbetin en esaslı kaynaklarındandır ki, bu kaynakların feveranı ölçüsünde salik, vuslat iştiyakıyla yanar-tutuşur ve bu ölçüde yanıp tutuşmayı da mazhariyetinin hakikî bedeli sayar.

Ârifi başkalarından ayıran şu hususlar da fevkalâde calib-i dikkattir: Ârif, yaptığı işlerde katiyen beklentiye girmez.. maddî payeler bir yana, manevi mansıplar uğrunda bile rekabet düşünmez, gıpta yaşamaz ve yaşatmaz.. o, elindekine göz dikenlerle cedelleşmez.. kendini en küçük kimselerden dahi üstün görmez.. kaçırdığı fırsatlardan ötürü "ah u vah" edip şikayette bulunmaz.. elde ettiği maddî muvaffakiyetlerden dolayı da gâfilane sevinç ve küstahlıklara girmez; hatta Hz. Süleyman mülkü dahi kendisine bahşedilse, Hak maiyetini arar ve başka şeylere teveccühü israf sayar.. bütün varlığa karşı onların nefislerinden ötürü kat'î tavır alır ve "üns billâh"ın bir saniye ve bir salisesini cihan paha bilir.. halkın içinde Hak'la beraber olma ikiliğini, iradesinin en büyük zaferi ve Hakk'ın ona en engin ihsanı kabul ederek azminin çehresinde ilâhî meşieti, sa'yinin neticesinde rabbanî inâyeti ve her kademede daha nice ayrı ayrı hikmeti, ayrı ayrı kerameti temaşa edip kesrette vahdetin cilvelerini görür.. çoğu Bir'e irca ederek damlanın deryaya dönüştüğünü anlar.. bir tek zerrenin güneşleri ifade ettiğini kavrar.. hiçliğin nasıl bir vücut meşcereliği olduğunu vicdanen müşahede eder ve çok kere mest ü müstağrak yaşar.

Temkin, sebat, ciddiyet, ledünnîlik ve kararlılık böyle mütekâmil bir marifetin en önemli tezahürleri sayılırlar. Evet, gerçek marifet odur ki salik, gün boyu "üns billâh" ve maiyet tecel-

31 Fâtır, 35/28.
32 Aclûnî, Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed, ö. 1162/1749, *Keşfü'l-Hafâ,* I-II, Tahk.: Yusuf b. Mahmud el-Hacc Ahmed, Mektebetü'l-Ilmi'l-Hadis, 1. b., Dımaşk 1422/2001, c. 1, s. 231-232.

lilerinin sağanağı altında yaşadığı hâlde, onun, iç ve dış dünyasında asla boşluk emaresi hissedilmez.. davranışlarında katiyen laubalilik görülmez.. en coşkun nimet ve varidat fevvareleri karşısında bile nefsanî israf ve küstahlığa düşmez.. aksine bilgisinin vüs'ati ölçüsünde temkine koşar, teyakkuzla oturur-kalkar ve yaşayışını kalbî ve ruhî hayat eksenli sürdürmeye çalışır.[33]

Sonuç

Hakikatle şeriat arasında fark bulunduğunu, bazen bu farkın birbirine aykırı konuma geldiğini gören bir kısım sûfiler giderek hakikate daha fazla önem vermişler, böylece şeriatı ihmal ve terk etme, bazı hallerde de hafife alma sonucuna ulaşmışlardır. Tasavvufun doğuş döneminde bile bu görüşte olan bazı sûfilerin bulunduğu, şeriata bağlı sûfilerin onlara gösterdikleri sert tepkilerden anlaşılmaktadır. Hakikat ilmi olan tasavvufla şeriat ilminin birbirine aykırı olduğu görüşünde olan Ebû Bekir ez-Zekkâk'ın, "Şeriata aykırı her hakikat küfürdür" şeklindeki ilâhî bir hitapla uyarılması bazen gerçek sûfilerin bile bu aykırılığı düşündüklerini göstermektedir.[34]

Kuşeyrî'ye göre hakikatin doğrulamadığı hiçbir şeriat makbul olmadığı gibi şeriatla bağlı olmayan hiçbir hakikat de muteber değildir. Allah'ın emriyle farz olması bakımından her şeriat hakikat olduğu gibi Hakk'ın emriyle farz olduğu için her hakikat şeriattır.[35]

Sehl b. Abdullah Tüsterî bu konuda şöyle demiştir: "Allah'a (c.c) ulaşmakta şeriati bilmekten daha faziletli yol yoktur. Şeriatten bir adım saparsan sabah vakti karanlıklara düşersin." Harraz da zâhire muhalif her bâtınî bilginin bâtıl olduğunu belirtmiştir. Gazâlî ise, hakikatın şeriate aykırı olamayacağını, "Hakikat, şeriate zıddır, bâtın zâhire muhaliftir" diyenin küfre yaklaştığını, şeriatle sınırlandırılmamış hakikatin ise faydasız olduğunu ifade etmiştir. Yine Gazâlî'ye göre şeriat, O'na kulluk etmek, hakikat ise O'nu müşahede etmek; şeriat, emirlerini yerine getirmek, hakikat ise mukadderatı, gizli açık şeyleri müşahede etmektir.[36]

Necmeddîn-i Kübrâ şeriatı gemiye, tarikatı denize, hakikati inciye benzetir. Mevlânâ'ya göre şeriat bir meşale, tarikat bu meşale ile yol alma, hakikat ise maksada ulaşmadır. Şeriat bakırı altın yapmaya yarayan simya ilmi, tarikat bu bilginin kullanılması, hakikat altının elde edilmesidir. Bazen şeriat ağaca, tarikat çiçeğe, hakikat meyveye benzetilir. Hz. Peygamber'in sözleri şeriat, fiilleri tarikat, halleri hakikattir. Daha sonra bu üç kavrama bir de "marifet" eklenerek dörtlü bir sınıflandırma yapılmış, bu kavramlar bazen şeriat-tarikat-marifet-hakikat, bazen da şeriat-tarikat-hakikat-marifet şeklinde sıralanmıştır. Hakikat bir erme hali olarak görülürse marifetten üstündür. Fakat marifet erme hali neticesinde hâsıl olan bilgi olarak düşünülürse hakikatten sonra gelir. Çok defa hakikatle marifet bir sayılır. Yûnus'ta görülen şeriat-tarikat-hakikat-marifet şeklindeki sıralama Necmeddîn-i Dâye'de şeriat-marifet-tarikat-hakikat şeklindedir. Bektaşîlik'te ise sıralama şeriat-tarikat-marifet-hakikat tarzında yapılır. Bektaşîlikteki dört kapı, kırk makam anlayışı da buna dayanır.[37]

İmam Rabbanî de şeriat-tarikat-marifet-hakikat arasındaki ilişkisi hakkında şöyle demektedir: Hakikat, şeriatin hakikatinden ibarettir. Yoksa hakikat, şeriatten ayrı bir şey değildir. Tarikat, şeriatin hakikatine ulaşma yoludur, yoksa o, şeriat ve hakikatten ayrı bir şey değildir. O halde şeriatin hakikatine ulaşmadan önce, şeriatin sadece sureti elde edilir. Şeriatin hakikatini elde etmek, nefsin itmi'nanı mertebesinde ve velilik derecesine ulaşmakla mümkün olur. Velilik derecesine ve nefs-i mutmainneye ulaşmadan önce şeriatin sureti vardır. Nefsin itmi'nanından önce imanın sureti vardır, itmi'nandan sonra ise imanın hakikati elde edilir.[38]

33 Gülen, c. 2, s. 145-147.

34 Demirci, s. 15, s. 179.

35 Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin, ö. 465/1072, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye,* I-II, Tahk.: Abdu'l-Halim Mahmud – Mahmud b. eş-Şerîf, Dâru'l-Farfûr, 1. b., Dımaşk 1423/2002, c. 1, s. 194.

36 Affîfi, Ebu'l-Alâ, *Tasavvuf*, çev.: Ekrem Demirli – Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, 4. b., İstanbul 2009, s. 109-111.

37 Demirci, c. 15, s. 179.

38 İmam-ı Rabbanî, *Ariflerin Halleri,* çev.: Necdet Tosun, Sufi Kitap, 2. b., İstanbul 2010, s. 71.

Bediüzzaman Said Nursî, İmam Rabbânî'nin bu konuda şöyle dediğini nakletmektedir: "Ben seyr-i rûhânîde kat-ı merâtip ederken, tabakât-ı evliyâ içinde en parlak, en haşmetli, en letâfetli, en emniyetli; Sünnet-i Seniyye'ye ittibâı, esas-ı tarîkat ittihâz edenleri gördüm. Hattâ o tabakanın âmî evliyâları, sâir tabakâtın has velilerinden daha muhteşem görünüyordu."[39] "Ben seyr-i sülûk-u rûhânî de görüyordum ki: Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'dan mervî olan kelimât nurludur, Sünnet-i seniyye şuâı ile parlıyor. O'ndan mervî olmayan parlak ve kuvvetli virdleri ve hâlleri gördüğüm vakit, üstünde o nur yoktu. Bu kısmın en parlağı, evvelkinin en azına mukabil gelmiyordu. Bundan anladım ki; Sünnet-i Seniyyenin şuaı, bir iksirdir. Hem o Sünnet, nur isteyenlere kâfidir, hâriçte nur aramaya ihtiyaç yoktur."[40] Burada Sünnet-i Seniyye'den maksat şeriat demektir. Çünkü Sünnet-i Seniyye şeriatın kaynaklarından biridir.

Ahmed Ziyaüddin-i Gümüşhanevî, şeriat, tarikat ve tasavvufu, birbirinden ayrı, müstakil sahalar olarak telakki etmemiş, bunları biri diğerlerini tamamlayan unsurlar şeklinde değerlendirmiştir. Ona göre şeriat, tarikat ve tasavvuf merdiven basamaklarına benzerler. Bunlardan şeriat birinci, tarikat ikinci, tasavvuf da üçüncü basamağı teşkil eder. Bu son basamak, gerek Gümüşhanevî, gerekse bütün tasavvuf erbabı tarafından marifet ve hakikat kavramlarıyla da ifade edilmiştir. Şu halde, nasıl ki merdiven basamakları sırayla çıkılıyorsa, burada da bu sırayı gözetmek esastır. Yani, şeriat basamağından geçmeden tarikata, tarikat basamağını geçmeden de tasavvufa, yani marifet ve hakikata ulaşmak mümkün değildir. Bu sıralamanın yapılışı da rastgele değildir. İlk sırada şeriata yer verilmiş olması, ayrıca dikkat edilmesi geren bir husustur. Şöyle ki, şeriat, diğer basamaklara ulaşabilmenin temeli ve vazgeçilmez şartıdır. Bu basamağı elde etmeden, onun hükümlerine uyulup, gerekleri yerine getirilmeden tarikat ve tasavvuf basamaklarına ulaşılamaz. Diğer taraftan, üst basamaklara ulaşan bir kimsenin şeriatla irtibatı asla kopmamakta, üstelik daha da sağlamlaşmaktadır. Bir başka ifadeyle, bir kimsenin manevî derecesi ne kadar yüksek olursa, onun şeriata bağlılığı da o derece fazla olur. Bunun aksi bir durum, o kişinin tarikat ve tasavvuftan asla nasibi olmadığının göstergesidir. İşte Gümüşhanevî, şeriat, tarikat ve tasavvuf ilişkisini böyle anlamış, ilim ve maneviyatta derecesi yükseldikçe şeriata bağlılığı daha da artmış ve bu mertebenin her birini elde ederek, bu hususta adeta bir nümûne-i imtisal olmuştur.[41]

Gümüşhanevî, şeriata muhalif olan tarikatın küfür olduğunu belirttikten sonra "Kitap ve sünnete uymayan her hakikat, sapıklık ve zındıklıktır." demektedir. Gümüşhanevî'ye göre, hakikat, tarikatın; tarikat da şeriatın neticesidir.[42]

Bediüzzaman Said Nursî'ye göre şeriat, doğrudan doğruya, gölgesiz, perdesiz, sırr-ı ehadiyet ile Rububiyet-i mutlaka noktasında hitab-ı İlâhînin neticesidir. Tarîkatın ve hakikatın en yüksek mertebeleri, şeriatın cüzleri hükmüne geçer. Yoksa daima vesile ve mukaddime ve hâdim hükmündedirler. Neticeleri, şeriatın muhkematıdır. Yani: Hakaik-i şeriata yetişmek için, tarîkat ve hakikat meslekleri, vesile ve hâdim ve basamaklar hükmündedir. Git gide en yüksek mertebede, nefs-i şeriatta bulunan mana-yı hakikat ve sırr-ı tarîkata inkılab ederler. O vakit, şeriat-ı kübranın cüzleri oluyorlar. Yoksa bazı ehl-i tasavvufun zannettikleri gibi, şeriatı zâhirî bir kışır, hakikatı onun içi ve neticesi ve gayesi tasavvur etmek doğru değildir. Evet şeriatın, tabakat-ı nâsa göre inkişafatı ayrı ayrıdır. Avam-ı nâsa göre zâhir-i şeriatı, hakikat-ı şeriat zannedip, havassa münkeşif olan şeriatın mertebesine hakikat ve tarîkat namı vermek yanlıştır. Şeriatın umum tabakata bakacak meratibi var.

39 İmâm Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî Tercümesi,* çev.: Komisyon, Yasin Yayınevi, İstanbul 2009, c. 3, s. 555-560 (260. Mektupta bu konu işlenmektedir.); Nursî, Bediüzzaman Said, *Lem'alar,* Şahdamar Yayınları, İstanbul 2007, s. 64.

40 Nursî, *Lem'alar,* s. 72.

41 Türer, s. 73-74.

42 Gümüşhanevî, Ahmed Ziyauddin, *Câmiu'l-Usûl fi'l-Evliyâ,* Thk.: Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, 3. b., Beyrut 2010, s. 93.

İşte bu sırra binaendir ki: Ehl-i tarîkat ve ashab-ı hakikat ileri gittikçe, hakaik-i şeriata karşı incizabları, iştiyakları, ittibaları ziyadeleşiyor. En küçük bir Sünnet-i Seniyeyi, en büyük bir maksad gibi telakki edip, onun ittibaına çalışıyorlar, onu taklid ediyorlar. Çünki vahiy ne kadar ilhamdan yüksek ise; semere-i vahiy olan âdâb-ı şer'iye, o derece semere-i ilham olan âdâb-ı tarîkattan yüksek ve ehemmiyetlidir. Onun için, tarîkatın en mühim esası, Sünnet-i Seniyeye ittiba' etmektir.

Tarikat ve hakikat vesilelikten çıkmamak gerek. Eğer maksud-u bizzât hükmüne geçseler; o vakit şeriatın muhkematı ve ameliyatı ve Sünnet-i Seniyeye ittiba, resmî hükmünde kalır; kalb öteki tarafa müteveccih olur. Yani: Namazdan ziyade halka-i zikri düşünür; feraizden ziyade, evrâdına müncezib olur; kebairden kaçmaktan ziyade, âdâb-ı tarîkatın muhalefetinden kaçar. Hâlbuki muhkemat-ı şeriat olan farzların bir tanesine, evrâd-ı tarikat mukabil gelemez; yerini dolduramaz. Âdâb-ı tarikat ve evrâd-ı tasavvuf, o feraizin içindeki hakikî zevke medar-ı teselli olmalı, menşe olmamalı. Yani: Tekyesi, câmideki namazın zevkine ve ta'dil-i erkânına vesile olmalı; yoksa câmideki namazı çabuk resmî kılıp, hakikî zevkini ve kemalini tekyede bulmayı düşünen, hakikatten uzaklaşıyor. [43]

Bediüzzaman Said Nursî'ye göre velayet, bir hüccet-i risalettir; tarîkat, bir bürhan-ı şeriattır. Çünki risaletin tebliğ ettiği hakaik-i îmaniyeyi, velayet bir nevi şuhud-u kalbî ve zevk-i ruhanî ile aynelyakîn derecesinde görür, tasdik eder. Onun tasdiki, risaletin hakkaniyetine kat'î bir hüccettir. Şeriat ders verdiği ahkâmın hakaikini, tarîkat zevkiyle, keşfiyle ve ondan istifadesiyle ve istifazasıyla o ahkâm-ı şeriatın hak olduğuna ve Hak'tan geldiğine bir bürhan-ı bâhirdir. Evet nasılki velayet ve tarîkat, risalet ve şeriatın hücceti ve delilidir; öyle de İslâmiyetin bir sırr-ı kemali ve medar-ı envarı ve insaniyetin İslâmiyet sırrıyla bir maden-i terakkiyatı ve bir menba-ı tefeyyüzatıdır.[44]

Şeriat, Cenâb-ı Hakk'ın ibâdına bir teklifler mecmuası; hakikat ise, onda esrar-ı ulûhiyetin görülüp okunmasıdır. Ebû Ali Dekkak Hazretleri'nin de ifade ettikleri gibi "Biz yalnız Sana ibadet ederiz."[45] hudud-u şeriate riayeti ve "(her hususta) yardımı da Senden isteriz."[46] ise ufk-u hakikate işareti tazammun etmektedir.

Şeriat, iman-ı kamil, amel-i salih; hakikat ise, bi'l-mukabele bu iman ve aksiyon erlerinin Cenâb-ı Hak tarafından görülüp gözetilmeleri, onların da küllî bir şuurla buna karşılık vermeleridir. İman ve amel olmadan ilâhî riayet ve kilâet beklentisi bir kuruntu, O'nun teveccühüne güven olmadan şer'-i şerifin ağır tekâlifine katlanmaksa çok zordur. Hakikatsiz şeriatı ikame pek güç, şeriatsız hakikat de imkânsızdır.[47]

Niyazi-i Mısrî, şeriatın dinin esası olduğunu şu şekilde şöyle ifade eder:

Saray-ı din esasıdur şeriat
Tarik-ı Hakk hüdasıdır şeriat

Yunus Emre ise konuyu şu beytiyle güzel bir şekilde açıklamaktadır:

Şeriat tarikat yoldur varana
Hakikat marifet andan içeru

S. Gaybî de bu konuda şöyle demektedir:

Zahirini pâk eylesün şeriat
Bed huyların tebdil itsün tarikat

43 Nursî, Bediüzzaman Said, *Mektubat*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2007, s. 508-509.
44 Nursî, *Mektubat,* s. 500-501.
45 Fatiha 1/5.
46 Fatiha 1/5.
47 Gülen, c. 4, s. 70/71.

Hak cemâlün görem dirsen hakikat
Allah'a aşkile irmiş erenler

Livâî'nin şu dörtlüğü, şeriat-tarikat-hakikat-marifet kavramları arasındaki ilişkiyi çok güzel bir şekilde özetlemektedir:

İç içe şeriat ve hakikat,
Bu ufka ileten yoldur tarikat,
Yollarda yolcuya azık marifet,
Ötesi sadakat, ihlas ve gayret..[48]

Kaynaklar

Aclûnî, Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed, ö. 1162/1749, *Keşfü'l-Hafâ,* I-II, Tahk.: Yusuf b. Mahmud el-Hacc Ahmed, Mektebetü'l-Ilmi'l-Hadis, 1. b., Dımaşk 1422/2001.

Afîfî, Ebu'l-Alâ, *Tasavvuf*, çev.: Ekrem Demirli – Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, 4. b., İstanbul 2009.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahih,* I-VIII, 2. b., Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.

Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf (ö. 816/1414), *Kitabu't-Ta'rifât,* Thk.: Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, 2. b., Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1428/2007.

Çağrıcı, Mustafa, "Hakikat", *DİA,* İstanbul 1997, XV/177-178.

Demirci, Mehmet, "Hakikat", *DİA,* İstanbul 1997, XV/178-179.

Döndüren, Hamdi, "Şeriat", *Şamil Ansiklopedisi.*

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889), *Kitabü's-Sünen,* I-IV, 2. b., Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.

Gülen, M. Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, I-IV, Nil Yayınları, İstanbul 2010.

Gümüşhanevî, Ahmed Ziyauddin, *Câmiu'l-Usûl fi'l-Evliyâ*, Thk.: Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, 3. b., Beyrut 2010.

Gümüşhanevî, Ahmed Ziyauddin, *Veliler ve Tarîkatlarda Usûl* (Câmiu'l-Usûl), çev.: Rahmi Serin, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2005.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, I-XVIII, Dâru Sader, Beyrut ty.

İmam-ı Rabbanî, *Ariflerin Halleri*, çev.: Necdet Tosun, Sufi Kitap, 2. b., İstanbul 2010.

_____, *Mektûbât-ı Rabbânî Tercümesi,* çev.: Komisyon, Yasin Yayınevi, İstanbul 2009.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb (ö. 502/1108) *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Thk.: Safvan Adnan Davudî, Dâru'l-Kalem, 4. Baskı, Dımaşk 1430/2009.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin, ö. 465/1072, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, I-II, Tahk.: Abdu'l-Halim Mahmud – Mahmud b. eş-Şerîf, Dâru'l-Farfûr, 1. b., Dımaşk 1423/2002.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn İbnu'l-Haccâc (ö. 261/874), Sahihu Müslim, I-V, 2. b., Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Mektubat*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2007.

_____, *Lem'alar,* Şahdamar Yayınları, İstanbul 2007.

Öngören, Reşat, "Tarikat", *DİA*, İstanbul 2011, XL/95-105.

Türcan, Talip, "Şeriat", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/571-574.

Türer, Osman, "Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin Şeriat, Tarikat ve Tasavvuf Anlayışı", *Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî Sempozyum Bildirileri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1992.

Uludağ, Süleyman, "Mârifet", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII/54-56.

48 Gülen, c. 4, s. 71.